

Róma háborúi az organikus történelemfelfogás tükrében

Havas László: *FLORUS az organikus világkép első egyetemes megszólaltatója.*
Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen,
2011. 440 oldal (Orbis Litterarum
Világirodalmi Sorozat, 20. kötet)

A Debreceni Egyetemi Kiadó Orbis Litterarum sorozatának 20. köteteként nemrég jelent meg Havas László könyve. A szerző a Debreceni Egyetem professor emeritusa, a Limoges-i egyetem díszdoktora, nemzetközileg ismert tudós. Florus-kutatásai több évtizednyi eredményéből csak felsorolásként említenék néhányat. Elkészítette *Florus: Róma háborúi* címmel a florusi történeti mű jegyzetekkel ellátott első magyar fordítását.¹ 1997-ben megjelent kritikai Floruskiadása² az eddigi legtöbb kódex vizsgálata alapján készült, és tartalmazza olyan kéziratok olvasatait is, amelyeket ő kollacionált elsőként. Florusról rengeteg tanulmányt írt magyar és idegen nyelven, s akadémiai doktori értekezése is ebben a témában született. Florus magyarországi utóéletével és recepciójával foglalkozva megjelentette Nadányi János *Florus Hungaricus*-át, most pedig ezzel a monográfiával (amely az első magyar nyelvű monográfia Florusról) arra vállalkozott, hogy a római történetíró személyét és életművét beilleszse egy több évszázadon átívelő irodalmi–történelmi keretbe, a bio-

logikus-organikus elv jelenlétét mutatva ki munkásságában.

Már a kötet címe is azt sugallja, hogy Florus helyét és jelentőségét felül kell vizsgálni az antik történetírásban. Ernst Breisach *Historiográfiájában*³ „*A múltfelfogás változatai Augustus és a császárkor Rómájában*” című fejezetben azt írja Florusról, hogy „Lucius Annaeus Florus Kr. u. 2. században született munkája korábbi történetírók művei, elsősorban Livius alapján készült kivonat (epitomé) volt, amely kevés új meglátást tartalmazott”. Havas László ennek az állításnak szinte minden elemét cáfolja: szerinte Florus nem felszínes kivonatolója volt csupán Liviusnak, még ha adatait a 19. századi úgynevezett *Quellenforschung* (forráskutatás) leértékelte is, mert a pontos tényadatokban megbízhatatlannak bizonyult. Havas László könyvéből az is kiderül, hogy a szerző eredeti neve valószínűleg nem Lucius Annaeus Florus lehetett, hanem a Publius Annius Florus alakot tartja valószínűnek. Florus epitoméja egyáltalán nem jelentéktelen, hanem szónoki módon csiszolt mű, amelyet Petrarca gyakran idézett, csodálva tömörségét és elegáns stílusát. A „keves új meglátást tartalmazott” kitétel helyett pedig Havas érvelésének középpontjában az áll, hogy Florus önálló, organikus történelemkonceptióval rendelkezett.

Mindenekelőtt a monográfia szerzője igyekszik kronológiailag rekonstruálni Florus teljes életművét. Florust, a történetírót azonosnak tekinti az e néven a forrásokban előforduló költővel és dialógusszerzővel. Szülőhelyeként Africa provinciát valószínűsíti, és lovagrendi családból való eredetet tételez fel. Florusról azt tudjuk még, hogy köl-

¹ Florus: *Róma háborúi*. Budapest, 1979. Elsősorban Roszbach Lipcsében megjelent 1896-os kiadása alapján készült, de felhasználva hozzá Enrica Malcovati és Paul Jal szövegét is. Ennek az utószavában még Havas László L. Annaeus Florusként emlegeti a történetírót.

² Flori, P. Anni: *Opera quae exstant omnia. Curavit et edidit Ladislaus Havas.* Agatha, Series Latina. Debrecini, 1997.

³ Breisach, Ernst: *Historiográfia.* Ford. Baics Gergely. Budapest, 2004. 82.

töként részt vett Domitianus alatt az egyik *certamen Capitolinum*on (capitoliumi költői versenyen), és a hispaniai Tarracóban *grammaticusként* és rétoriként tevékenykedett. Kr. u. 107. tájára teszi a monográfia retorikai tárgyú dialógusának, a *Vergilius orator an poeta*-nak a megírását. Ezen kívül a *Historia Augusta* és az *Antologhia Latina* tanúbizonysága alapján verseket is írt; ezekből a Hadrianus császárhoz írott, valamint a *De qualitate vitae* című versciklus maradt fent. Fő művének az Epitomének (*Epitomae de Tito Livio bellorum omnium annorum DCC*) a témája Róma háborúinak előadása Romulus korától kezdve Augustus császárig. A mű datálásával kapcsolatban Havas László meggyőző érvek alapján úgy foglal állást, hogy az nem Hadrianus, hanem Antoninus Pius idején keletkezhetett. Erre a datálásra utal a könyv első és hátsó borítójának képi ábrázolása is: az Antoninus Pius császár oszlopának bázisán lévő dombormű részlete látható rajta. A dombormű témája a császár és felesége apothéozisa, melynek során Dea Roma és Tiberis isten tekintete kíséri a császári pár égbe emelkedését. A pajzsra támaszkodó sisakos Dea Roma a könyv borítóján a florusi mű főszereplőjének, a Populus Romanusnak a történelmi szerepét és háborúit juttathatja eszünkbe, az Antoninus Pius idejéből származó ábrázolás pedig azt, hogy a monográfia szerzője Florus történelmi művének születését éppen Antoninus Pius időszakára teszi, mégpedig Róma fennállásának 900. évfordulójára (Kr. u. 147.) teszi.

A könyv a római történetírás jellegzeteségeinek vizsgálatával indul. Bemutatja, hogy az mennyiben kapcsolódik a retorikához, és hogyan alkalmazza az erkölcsi példákat mondanivalója alátámasztására. Elemzésével azt bizonyítja, hogy az egész római történetíráson végigvonul az államok és a történelem élő organizmusként való felfogása, és ez a szemlélet Florusnál összefüggő, átgondolt, következetes történelem-koncepcióvá válik. Mivel az antik történetírás gazdag szépirodalmi eszköztárral dol-

gozik, az organikus történelemszemlélettel nem közvetlenül kifejtve, hanem metaforák közvetítése révén találkozhatunk. A szokványos és más szerzőknél is előforduló képkezelésben és értelmezésben tartható fel egy-egy szerző történelmi látásmódja.

Florus a *Populus Romanus*t, a római népet teszi meg elbeszélése hősévé, és Róma történetében négy korszakot különít el, amelyek megfeleltethetők az emberi életkoroknak. Az *infantia*, a gyermekkor a királyság időszakát jelenti, az *Urbs* kifermődését és az egykor pásztori életmódot folytató rómaiak megerősödését. Az *adulescentia*, a serdülőkor a római *res publica libera* időszaka, melynek során Róma Itáliára terjeszti ki hatalmát, civilizációs szempontból pedig áttér a pásztorkodásról a földművelésre. A *iuventus*, az ifjúkor a tengeren túli háborús hódítások időszaka; ebben az időszakban ismerkednek meg a rómaiak az *artesszel*, a mesterségekkel, művészetekkel, tudományokkal. Ekkor kezdődik el a birodalom egészségének megrendülése, ami a hadseregben a katonai fegyelem meglazulását hozza magával. Florus szerint Róma területi terjeszkedésének nem kellett volna túllépnie Itália határait, de legalább is Észak-Afrikát és Sziciliát, mert a keleti erkölcsök és a gazdagság beáramlása erkölcsi hanyatlást hozott magával. Ezt követi a *senectus*, az öregkor időszaka, a római császárkor, amikor a fokozatos elgyengülésben átmenetileg ugyan újabb erőre kaphat a birodalom, de végzetét nem kerülheti el, és a megsemmisülés felé halad. A római nép, a Római Birodalom tehát mintegy élő organizmusként megszületik, felnő, férfivá érik, majd megöregszik. A florusi műben azonban olyan adatokkal találkozhatunk az egyes életkorokhoz rendelve, amelyek nem felelnek meg más antik szerzők és a mai kutatás elfogadott évszámainak (például a királyság időszakát Florus 400 évre teszi). Havas László ezt az ellentmondást nem a szöveg hagyomány romlásával vagy a szerző felszínességével, pontatlanságával magyarázza, hanem azt mondja, hogy ez Florus ré-

széről tudatos játék a számokkal. Az elit olvasóközönség értő befogadásával számolva a szerző Róma fennállásának 900. évfordulóját kívánta hangsúlyozni a művében; azt akarta elérni, hogy olvasói elgondolkozzanak a hibás és a valós évszámok összefüggéseiben. A számadatokkal kapcsolatban a monográfia szerzője filológiai módszerekkel megállapítja, hogy mi állhatott a florusi szöveg hagyomány *archetypón*jának: Róma *infantiája*, a királyok időszaka négyszáz évig tartott, *adulescentiája* a köztársaság kezdetétől Kr. e. 212-ig százötven esztendő telt ki, a Kr. e. 212-től Augustusig tartó szakasz, a *iuventus* szintén százötven év hosszú volt, ezután a *senectus*ból a mű megírásáig kétszáz év telt el.

A monográfia bemutatja a Florus-féle organikus történelemfelfogás görög és itáliai előképeit, rámutatva, hogy a történelemnek élő szervezetként való bemutatása nem egyszerűen topos, közhelyek halmaza, hanem az egyes szerzőknél ez a metafora eltérő felfogásokat takar. Elemzi a florusi műben a *foedust* mint központi jelentőségű történeti kategóriát, amely egyaránt jelent népek és államok közti szövetséget és személyek közti megállapodást, s amelynek szakrális dimenziói is voltak az antikvitásban. Míg a római történelem kezdeteinél a szövetségesek védelme a jogosan indított háborúk gyakori és visszatérő érveként szerepel, miután Róma tengerentúli terjeszkedésbe kezd a jogszerű fellépést agresszív terjeszkedés váltja fel, a *foedust* sem tartják már olyan értéknek, mint korábban. A megkötött szövetségeket nem tartják be, és ez vezet majd el a szövetséges háborúhoz és a polgárháborúk időszakába. A szövetségi rendszerek vizsgálatával Havas László azt is kimutatja, hogy Róma számára elfogadhatatlan volt minden olyan *foedus aequum*, amely nem fogadta el az ő főségét.

Míg a monográfia első négy fejezete a florusi életművet tárgyalja filológiai módszerekkel és alaposan, elemzéseit széles körű művelődéstörténeti háttérbe ágyazva kimutatja Horatius és Vergilius életművé-

nek hatását is a tárgyalt művekre, az V-VI. fejezet Florus utóéletével és recepciójával foglalkozik. Gondolati párhuzamok és szövegszerű egyezések bemutatásával bizonyítja a monográfia készítője, hogy Florust ismerték és olvasták a késő antik, keresztény és középkori szerzők is, például Tertullianus, Augustinus, Minucius Felix. Az utóéletkutatást néha felhasználja a romlott florusi szöveghelyek helyreállításához is. Foglalkozik a florusi életmű magyar vonatkozásaival: a Szent Istvánnak tulajdonított Intelmekben való jelenlétével,⁴ az 1663-ban Amszterdamban megjelent Nadányi János-féle *Florus Hungaricusszal*, a *Bibliotheca Corviniana Florus*-kézirataival vagy Bornemissza Péter Florus-versfordításával.

A könyv végén található irodalomjegyzék 23 oldalon keresztül sorolja azokat a könyveket és tanulmányokat, amelyek nemcsak Florus életművéhez, hanem a könyvben előadott történetfilozófiai koncepció egyes elemeihez kapcsolódnak, és megkönynyíthetik a témában való további tájékozódást. Hiányolok ugyanakkor egy rövidítésjegyzéket, amely tartalmazná a gyakran előforduló VOAP, SHA, AL, CD vagy antik szerzők, például Horatius és Vergilius művei rövidítéseinek feloldását. Jóllehet ezek a rövidítések az egyes fejezetekben mind feloldásra kerülnek, arra is gondolhatunk, hogy valaki csak egy-egy részfejezet kedvéért veszi kezébe a monográfiát és tájékozódik például Florus költészetéről (egy mai egyetemista a CD rövidítés olvastán aligha egyből Augustinus *De civitate Dei* című művére gondol).

Az irodalomjegyzéket mellékletek követték az *epitomé* *caput* beosztásának számviszonyairól, a mű koncepcionális elrendezésének megfelelő életkorokról és kormányzati formákról, a florusi művek szöveg hagyományozódásáról. A 4. számú melléklet a monográfia érvelésében gyakran emlegetett kódexek, kéziratok összefüggés-

⁴ Ezzel kapcsolatban lásd Havas László számunkban közreadott tanulmányát. (A szerk.)

rendszerét mutatja be. Ez a *stemma* szervesen egészíti ki a monográfia szövegét, mivel utal arra, amit a fejezetekben is kifejt, hogy például Augustinus, Orosius vagy Tertullianus a szövegahagyomány melyik ágához tartozó szöveget használhatott Florus olvasásakor. Az illusztrációk között a könyv végén megtaláljuk azoknak a műalkotásoknak a színes fotóját, amelyekre a szerző a florusi történelemkoncepció képi megfelelőiként hivatkozik.

Havas László Florus-könyve új megvilágításba helyezi a római történetíró egész életművét, és szövegrekonstruálásaival, szövegjavításaival hozzájárul ahhoz, hogy az ókori művek romlott vagy töredékesen fennmaradt szövegeinek tartalmát megismerhessük egy átfogó történelemkoncepció részeként.

ÓBIS HAJNALKA